Slangemennesker, tryllekunstnere og honningkaker

Folkemuseets marked 1922–1926

av Morten Bing

«Gammeldags «marken» agtes holdt paa Norsk Folkemuseum, Bygdø. Det tænkes denne gang ikke baaret af privat assistance, men stelt til som et virkelig gammeldags marked. Der lever nemlig fremdeles mange af de ældre artister igjen, — de, som før reiste rundt fra marked til marked saa at sige aaret rundt ....»

Aftenposten 15. februar 1922.

Da Folkemuseet i 1922 arrangerte marked, var ikke dette noe helt nytt. I forbindelse med Sankt Hansfesten i 1916 hadde torget mellom museumsbygningene vært arena for salgsboder, lykkehjul og tombola (Se *Museumsbulletinen* 2017-2). Den gangen hadde det vært riktig så pyntelig – byens prominente fruer og deres unge døtre hadde stått i bodene. Nå ønsket museet et mer autentisk arrangement. Forbildet var Kristianiamarkedet slik det ble avholdt på 1800-tallet på byens torg, Stortorget, og senere også i tillegg på Nytorget (Youngstorget).

CHRISTIANIAMARKED

I 1736 var byens tradisjonelle marked, som hadde røtter tilbake til middelalderen, blitt flyttet fra Christiania torg til det nyanlagte Stortorget. Markedet besto dels av handel og dels av førnøyelser, og fant sted på vinteren, i overgangen mellom januar og februar.

Alf Collet (1844-1919) beskriver i *Gamle Christiania-Billeder* (1893), markedet som «fuldt af Udsalgsboder, hvor der fornemmelig handledes med Sukkertøi og Kager, Pelsverk og Legetøi, Udstillingsborde, som bugnede af forskjellig Markedsgods, men især Bliktøi og Trævarer, samt vældige Kister med Honningkager». På plassen foran kirken var det slått opp telt og skur «hvor der optraadte Gjøglere, sterke Mænd og Folk, som havde underlige Dyr eller andre Seværdigheder at forevise.»

I sine erindringer forteller Rudolf Muus (1862-1935) om markedet i sine guttedager på 1870-tallet. Da var handelen kommet i anden rekke, markedet var først og fremst underholdning. «Hele torvet var som en bølgende maurtue, over hvilket der i disharmonisk kor blandet sig lyden av markedsblaaser, piper, leketrompeter, glade stemmer og musik av lirekasser, blaaseinstrumenter og trommer fra jøglerboderne.» Det var i stor grad dette markedet som skulle bli forbilde for Folkemuseet rundt femti år senere, med «dukketeatre, Laterna Magica, mekaniske vokskabinetter, troldmænd, kjæmper og kjæmpekvinder, Albinos eller lysskypiker, siamesiske tvillinger, sterkemænd, ildslukere, slangemennesker og kautschukdamer, dvergokser, kjæmpeokser og allemulige rare dyr.»

MARKED PÅ FOLKEMUSEET

Planen om en egen bydel – «Gamlebyen» – i Folkemuseets friluftsmuseum ble utarbeidet i 1915 – 16. For å realisere planen ønsket museet et eget fond utenom det ordinære budsjettet – et «Gamlebyfond» på kr 200 000. Et av tiltakene for å opparbeide fondet, var store publikumsarrangementer for å gi penger i kassa. Dette var bakgrunnen for at Hans Aall ønsket å gjenskape et gammeldags *Kristianiamarked*.

I motsetning til Kristianiamarkedet som ble avhold på vinteren, ble Folkemuseets marked arrangert i siste halvdel av juni. St. Hansfeiringen på museet ble således en del av markedsuken. Begynnelsen av 1920-tallet var dessuten Folkemuseets Friluftsteaters storhetstid (se *Museumsbulletinen* 2017-3/4), noe som gjorde det ennå mer attraktivt å besøke museet under markedsdagene.

KJÆMPEKVINDEN ANGELIQUA OG TROLLMANNEN BALEROS

17 – 25. juni 1922

Kristianiamarkedet opphørte i 1899. Da Folkemuseets marked åpnet i 1922 var det gått over 20 år siden man siste gang kunne oppleve et tradisjonelt marked i byen. Men markedet på museet var, ifølge *Aftenposten*, slik «som de ældre av os erindrer det mer eller mindre tydelig, og slik, som de yngre har faat det beskrevet».

Markedet var plassert på torget mellom museumsbygningene, og varte fra 17. til 25. juni. Det synes å ha levd opp til planen som var presentert i Aftenposten fire måneder tidligere. Det hadde lykkes museet å engasjere de ønskede gjøglerne, bodene hadde et «tilforlatelig gammeldags preg» og resultatet var at det hele fikk noenlunde karakter av markedene slik de hadde vært på 1800-tallet.

Dagbladet skrev at direktør Aall hadde truffet midt i blinken: «Alle mennesker av eldre aarganger lovpriser de lengst hensvundne tider da 'marken' var vinterens store sensasjon. Med vemodsblandet glede minnes de honningkakene, markedsballongene, skrikerne, jøglerbodene og hele det brogete liv fra den gang, da Kristiania var smaaby— 'ei honningkake te' hver pot aa et pund av besste markensgot'». Avisen syntes Aall hadde vært heldig med å rekonstruere Kristianiamarkedet. Her manglet ikke noe eller noen: Kjempedamen Angeliqua, trollmannen Baleros, Sisilie Jensens panorama – «Paris ved natt» og «billeder fra den rædselsfulde krig», marionetteteater, Casparsteater, skytebane, «lufthuskene», vokskabinettet og boder med honningskaker og kjøkkentøy, markensblåser, similismykker og varm ertesuppe.

Social-Demokraten skrev 20. juni at «paa den store karusel var i aftenens løp alle hester og slæder besat, og de mange andre fornøielsesavdelinger stod ikke noget tilbake» og syntes markedet var vellykket. Det eneste negative var friluftsrestauranten, «her maatte man vente i timevis for at faa litt vederkvægelse».

Dagbladet kunne meddele at over 15 000 mennesker hadde

I 1922 holdt markedet til på Torvet mellom utstillingsbygningene.

Karusellen var plassert foran Byavdelingen. Til venstre Kjæmpekvinden Angeliqua.

Ertesuppe eller sleiverter var et populært mattilbud på markeder.

I 1923 var markedet flyttet til den nyanlagte markedsplassen lenger inne på museumsområdet. Angeliqua var nå erstattet av søstrene Agnes og Paula.
Loppesirkus har vært et viktig underholdningstilbud.

«gaatt markedsgang». Det var heller ikke uvesentlig at nettooverskuddet ble på hele 12 500 kr – Drøyt 300 000 i dagens penger.

KJEMPESØSTRENE FRA ARENDAL OG DEN GRESKE TROLLMANNEN GALINI

16 – 24. juni 1923

I 1923 var markedet, som varte fra 16. til 24. juni, flyttet til den nyanlagte Markedsplassen (Festplassen). Skal en tro på *Aftenpostens* journalist, som var svært begeistret, var markedet vellykket også denne gang. Journalisten mente at markedet på Folkemuseet allerede var blitt en tradisjon, som «forhaabentlig vil fortsætte i mange aar til like stor glæde for alle parter».

Dagbladet kunne fortelle om en rekke nye artister: Kjempesøstrene Agnes og Paula, «Den halve dame», sjongløren Arnest og den greske trollmannen Galini. I «Latterstua» skulle Olaves Blautmyra og n'Albert «gjøre sitt beste for aa sette folks lattermuskler i bevegelse». Frøknene Agnes og Paula var forøvrig fra Arendal, og henholdsvis 21 og 23 år. De kunne, sto det i *Aftenposten*, tilsammen bære fem mann og en liten kanon på sine bryster (!). Overskuddet av markedet var enda bedre enn året før: kr 14 700.

VERDENS KLOKESTE KATT OG KAPTEIN VOMS TEATER

20 – 29. juni 1924

I 1924 var det mye nytt, i tillegg til attraksjonene fra året før. Direktør Aall hadde, som *Dagbladet* skrev, «en god nese og som den ypperlige museumsmann han er, har det vel vært en forholdsvis lett sak aa støve op disse merkverdige fortidslevninger». Det var fakirer «fra det tykkeste Siam», slangetemmersken frøken Harriet, verdens klokeste katt (!), slangemennesker, en «negertrop som sikkert vil bli meget populær». Det var trollmenn, sabel- og ildslukere, et dukketeater som bar navnet «Kaptein Voms Teater», og to forskjellige karuseller, ifølge *Morgenbladet* var «begge like svimlende og spændende at se paa». Og for dem som hadde vokst fra karuseller og lufthusker, var det anledning til å få seg en dans på det nye dansegulvet.

«Karusellen med de nervepirrende husker vakte vild jubel. Og troldmanden utførte de vidunderligste tryllekunster, slangedamen betvang et uhyre av en *boa constrictor*, manden med den mystiske kuffert slog alle med forbauselse, sabel og sverdslukeren ernærte sig med lethet av denne for almindelige mennesker ufordøielige materie.»

Verdens klokeste katt, «som – til forskjel fra sine stammefrænder – hadde git sig indunder menneskelig dressur» het forøvrig Sultan. Sultan kunne visstnok både sitte og gå på to ben, turne i ringer, hoppe over hinder og framfor alt – den var «en pasjonert sigarettrøyker».

Også denne gangen var det handelsboder – honningkakekonene, sleivertermadamen og galanterihandlerskene, som solgte alt fra markedsblåser og kunstige barter til kjøkkenkasseroller, barberspeil og smykkeskrin.

Markedet var en «hvirvel av fornøielser, og et minde tillike fra svundne tider, da marken hørte til hver skikkelig by». En kan med *Nationen* undre seg over hvor Aall hadde fått samlet sammen alle disse merkverdighetene. Det røpte «et ganske usedvanlig talent for en indbringende impressario virksomhet paa dette felt».

i 1924 var markedet fortsatt på markedsplassen – den senere Festplassen. Blant innslagene dette året var både Kaptens Voms Teater, Latterstua og en «negertrop».

VÆRGUDENE SPILLER IKKE LENGER PÅ LAG

13 – 23. juni 1925 . 12. – 15. og 19 – 23. juni 1926

De tre første årene med markedene var vellykket, med publikumstilstrømning og overskudd til «Gamlebyfondet», men det fjerde året gikk det ikke fullt så bra. Ifølge avisen var flere av artistene i 1925 internasjonale stjerner, men til tross for mange spennende attraksjoner ble ikke resultatet som forventet. Det dårlige været fikk skylden. 19. juni skrev *Arbeiderbladet* at Folkemuseets marked hadde vært forfulgt av utrygt vær, og besøket ikke hadde vært så godt «som artistenes dyktighet fortjener». Inntektene var ikke større enn at de dekket planeringsarbeidene på Festplassen.

I 1926 var været riktig dårlig og markedet måtte ta pause i tre dager. Om det bare var været som var skyld i nedgangen er ikke godt å si. I årsmeldingen forklarte Aall også det dårligere besøket med større konkurranse fra andre underholdningstilbud. Aall tok konsekvensen av det dårlige resultatet og 1926 ble siste «Kristianiamarked» på Folkemuseet.

ET STYKKE UFORFALSKET GAMLE-KRISTIANIALIV

Hensikten med markedene har utvilsomt vært å tjene penger og i ettertid er det lett å se det som kommersialisering på tvers av museets formål, hvilket vel også Reidar Kjellberg antyder i sin 50-årsberetning, skrevet ca. tjue år seinere. Men i samtiden fremmet *Aftenposten* et annet syn: De «døde» gjenstandene er nok «paalidelige vidner om en svunden tid», men «i denne uke har Folkemuseet en utstillings-gjenstand, som er spil-levende,— et stykke uforfalsket Gamle-Kristiania-liv». Markedet var ikke bare for å skaffe penger, men var også det vi i dag vil kalle *levendegjøring*. Og om mange av aktivitetene i våre dager kan virke uakseptable, over kanten folkelige, til dels groteske, så ga de et realistisk – og faktisk noe neddempet – bilde av hvordan markedsløyer hadde vært i tidligere århundrer.

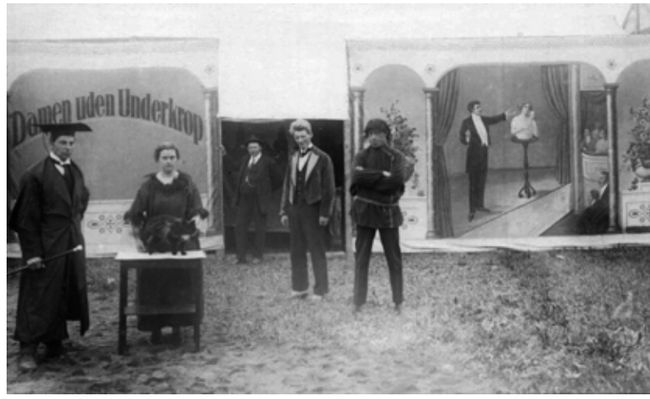

Alle foto: Norsk Folkemuseum, ukjent fotograf.

LITTERATUR OG KILDER

Artikler i *Aftenposten*, *Arbeiderbladet*, *Dagbladet*, *Morgenbladet*, *Nationen* og *Social-Demokraten*.
Norsk Folkemuseums årsmeldinger 1922-1926.
Collett, Alf 1893: *Gamle Christiania Billedet*. J. W. Cappelen Forlag. Christiania.
Kjellberg, Reidar 1945: *Et halvt århundre. Norsk Folkemuseum 1894–1944*.
Melvold, Erik O. 2006: «Christianiamarkedet» i *St. Hallvard 4/2006*.
Muus, Rudolf 1923: *Gamle Kristiania-minder*. J. Aass's Forlag. Kristiania.